

Dr. Somogyi Sándor*

A „politikai járadék” romboló társadalmi – gazdasági hatásairól

Bevezető

Engedjenek meg egy behatárolást, mivel inter-diszciplinárista kutató vagyok.

Az inter-diszciplináristák vitahátránya a diszciplináris kutatókkal, de akár egy kuruzslóval szemben is kifejezésre jut azért, mert egy olyan probléma esetében, ahol egy ok-okozati kapcsolatot kell magyarázni, az egyszerű a vélt igazság körülhatárolásával, vagy általánosításával, könnyű a magabiztosság külső jeleit produkálni.

Az inter-diszciplinárista ösztönszerűen próbálja keresni a több ok – okozati kapcsolatból adódó változatokat és azok bemutatásával a bizonytalanság benyomását kelti, már pedig a bizonytalanságtól az emberek menekülnek. Nem azt szűrik le az inter-diszciplinárista gondolatmenetéből, hogy tényleg vannak különböző lehetőségek, megoldások, hanem azt feltételezik, hogy aki ezt megpróbálja nekik bemutatni az bizonytalan.

Nem véletlen az a mondás, hogy a nagyon magabiztosak sokszor keveset tudnak, mert nem érznek bizonytalanságot. A magabiztosság tetszik az embereknek, mert felmenti őket a gondolkodás nyűgétől, az inter-diszciplinárista meg a nyűgös gondolkodásra biztatja őket.

Na, ne – az miről lenne jó a kényelmet kereső hedonista embernek?

A kis népek sokszor túlzó önértékelése

Áttérve mondandómra Márai Sándort parafrázálom: A magyarokkal az tenne jót, aki meggyőzné őket, hogy akkorák, amekkorák.

Kár, hogy ezt Márai nem vonatkoztatta az egész Közép–Kelet Európára.

* Dr. Somogyi Sándor, nyugalmazott egyetemi tanár, Újvidéki Egyetem, Közgazdasági Kar és Mezőgazdasági Kar, professor emeritus a Pannon Egyetemen, Georgikon Mezőgazdasági Kar, Szabadka

Tisztelve minden nép identitását, értékeit és érzéseit, nem tartom túlzásnak azt gondolni, hogy minden közép-európai nép többet tart magáról, mint a tényleges szerepük a történelem színpadán. Nem túlzás állítani, hogy a sorsukról mindig a nagyhatalmak döntöttek, határaikat is azok szabták és csak a demokratikus Európában lehetnének egyenlők a többiekkel, ha betartanák a játékszabályokat, amelyeket a nagyokkal közösen fogalmaznak meg. Sajnos, ezt sokan nem fogadják el, mert jobban imponál nekik az öntömjenezés.

Régebben foglalkoztam Közép-Kelet Európa gazdasági teljesítményének elemzésével. Abban az időben 10 ide tartozó állam összesített gazdasági ereje a német gazdasági erő 40 % - át érte el. Ezt nem kellett, hogy nekem más magyarázza, de ezt tovább értelmeztem annak alapján, amit egy előadásban hallottam: Gazdasági erejének köszönhetően Amerika egy időben 5 technológiát tud fejleszteni és azokkal új pozíciókat elfoglalni a világpiacon. A német és japán gazdaság erejét az előadó 2 -3 technológia fejlesztésével jellemezte. Az Egyesült Királyságot és Franciaországot 1 – 2 technológia fejlesztési képességével jellemezte az előadó.

Az ilyen fejlesztési képességek feltételezése alapján leszűrtem, hogy ha az egész Közép–Kelet Európa összefogna nem biztos, hogy elég lenne az egyesített gazdasági erejük egy technológia fejlesztésére. Azt meg tudjuk, hogy ezek a kis népek nem az összefogás és a jószomszédi viszonyok bajnokai.

Lehet, hogy most a versenyhelyzet nehezebb a világban, mint korábban volt, mert Oroszország fejlesztőképessége helyreállt, megjelent Kína, India, Indonézia, Brazília harcolva a saját pozíciójáért a világpiacon.

A „nemzetközi helyzet fokozódik”, csak nem úgy, mint Virág elvtárs mondta a filmben.

A fejlesztési verseny élességét talán illusztrálja a grafén kutatások esete. A grafént alig egy évtizede fedezték fel Andrej Geim és Konsztantin Novoszolov a Manchester-i egyetemen dolgozva és 2010-ben kaptak érte Nobel díjat. Ez év kezdetén az Egyesült Királyságnak volt 54 bejelentett grafén szabadalma, Kínának több mint 2 000, USA -nak valamivel kevesebb, mint 2 000. Amint látjuk, „nem azé a madár, aki meglátja, hanem azé, aki megfogja”. Láthatólag Kína és Amerika fogják a madarat. Olvastam a magyar grafén-kutatásokról is, de szabadalomról még nem. Lehet, hogy van ilyen szabadalom, de nem ezerszámra.

A politikai járadék

Az ilyen világszintű versenyek mellett ezen apró közép-európai országok társadalmi – gazdasági hatékonyságát tönkre teszi az, amit a társadalmi – gazdasági fejlődés elemzésében „politikai járadéknak” nevezünk.

Ez mit jelent?

Még a korábbi rendszerben Politikai közgazdaságtanból tanultuk a földjáradékot. Ez a járadék ma is létezik és működik. Ezt a gazdaság beárazza és nem jelent állandó témát. Mindenki elfogadja mindennapi tényként, hogy a földért bérletet fizetnek, ami a földjáradék része.

Sajnos, a társadalmi – politikai viszonyok elferdítésének, a politika ránk - telepedésének köszönhetően megjelent a „politikai járadék” is. Mindenki a politika kegyeiért harcol, mert annak támogatásáért kedvezményekhez, jövedelemhez - járadékhoz lehet jutni, amit a politika a közösből – az adófizetők zsebéből fedez.

Két amerikai szerző véleménye nagyon fontos ennek a magyarázatához:

1. Robert E. Hall & Charles I. Jones, (1999), érdekes kérdést tesz fel: Miért termelnek egyes országok munkásai annyival többet, mint másokéi? A válasz még érdekesebb: Azért mert jobb a társadalmi infrastruktúra, a társadalmi berendezkedés ezekben a fejlett társadalmú országokban.

A társadalmi infrastruktúrán azokat az intézményeket és kormányintézkedéseket értik, amelyek az egyének és vállalkozások ösztönzőit meghatározzák. Ezek az ösztönzők olyan tevékenységekre sarkallnak, mint a tudás felhalmozása, új termékek, technológiák fejlesztése. Ugyanakkor a fejletlenek esetében, tehát elsősorban a kevésbé fejlett országokban olyanokra is sarkallhatnak, mint a járadékvadászat, korrupció vagy a lopás.

A jó társadalmi infrastruktúra főbb jellemzői:

- A szabad versenyen alapuló és erőfölényt korlátozó piacgazdaság, amely csak a termelésre ösztönöz és nem a különböző kegyek megszerzésére.

- A jogbiztonság, hogy ne a lopásra, vagy a másik oldalon a lopás kivédésére kelljen fecsérelni az energiát.

- Kiszámíthatóság.

Könnyű megérteni, hogy egy társadalomban minél többen élnek járadékból, annál többet kell a járadékélvezőknek a tulajdonuk, járadék-

jogosultságuk védelmére fordítani. Az ilyen társadalom erőforrásainak csak kisebb hányadát tudja tényleges termelésre fordítani és emiatt kevesebb az egy főre jutó átlagjövedelem.

Lehet, hogy ezt a fejletlenség ördögi körének is nevezhetjük? A fejletlenek elpocsékolják az erőforrásaik legnagyobb részét, az erőforrások jobb kihasználását akadályozó járadékrendszer fenntartására?

2. *Douglass C. North és szerzőtársai* más megközelítésben, a hagyományos korlátozott hozzáférésű politikai rendszerek szemszögéből vizsgálják a problémát:

Alap gondolatuk szerint a hagyományos „korlátozott hozzáférésű” politikai rendszerek a gazdasági tevékenység jogát korlátozzák, ezzel járadékot gerjesztenek, amit a hatalmuk fenntartására használnak.

Sajnos ez a legerjedtebb a világon. Az ilyen társadalmi rendszerű országok a járadékok ballasztját cipelik. Az a lényeg, hogy az uralkodó réteg hatalmát, a politikai rendszer stabilitását, a járadékélvezők politikai lojalitása tartja fenn.

Ha egy kisebb létszámú fejlett társadalmú országban nyílt hozzáférésű társadalmi rendet alakítanak ki, az nyílt hozzáférést jelent a gazdaságban, társadalomban, ami jellemezhető a gazdasági tevékenység üzésének szabadságával és a politikai szervezkedésnek korlátlanosságával, ami gazdasági és politikai versenyt tesz lehetővé.

Ezt a rendet a társadalomban a verseny tartja fenn és nem a járadékteremtés és a járadékot elnyerők hatalomnak nyújtott támogatása.

A termelő kapacitások magas fokú kihasználása nem is érhető el ilyen nyílt, szabad konkurencián alapuló politikai rendszer nélkül, mert a járadékból táplálkozók elforgácsolják, elhúzzák az erőket.

Az átmenet a két eltérő tulajdonságú, esetleg ugyanúgy demokratikusnak nevezett rendszer között nem igényel hosszú időt, csak a politikának nem össze – vissza kellene rángatni a társadalmat, hanem haladni a cél felé. Persze ehhez politikai akarnokság, hatalomvágy mellett szükséges lenne a világosan látásra is.

A politikai akarnokság és kapkodó politizálás csak általános ideges hangulatot teremt és elvonja az emberek figyelmét a lényegről. Az ideges hangulat megteremtéséhez hozzájárul a média „téma és hírhétség” is, nem beszélve a bulvárosodásról.

Az elmondott problémákat, vagy nem értik a politikusok és rángatják a társadalmat a hatalmuk érdekében, vagy nagyon is értik és tuda-

tosan alakítják a politikai járadék rendszerét, mert ilyen viszonyok között tudnak mozogni, felszínen maradni.

Mondjuk úgy, hogy erre szocializálódtak.

Köszönhetően a médiának, az uralkodó szakszerűtlenségnek, a politikusok mindenféle mellékes jelenségekre tereltetik a média segítségével a tömegek figyelmét, hogy nyugodtan végezhessek a „kegyosztó” cselekményeiket a háttérben.

Van, aki látja ezt, de nem érti. Van, aki érti ezt, de nincs módja változtatni rajta, mert nincs hatalomban.

Az amerikai szerzők olvasása arra ösztökél, hogy egy amerikai történet is megemlítsek, mert ott sem kristálytiszt a kép. Ott is vannak járadékosok.

Lehet, hogy ott is rángatják a társadalmat?

Az amerikai elnök bejelentette, hogy a gazdagabbak, én azt mondanám a jobban keresők adóit emelik a szociális egyenlőség javítása érdekében. Elvben ez rendben van. Tudni kell, hogy Amerikában több tíz millió ember van egészségügyi biztosítás nélkül, hogy ott is vannak lecsúszottak, szegények, akiket csakugyan fel kellene emelni. Ezen túl megemlíthető a kb. 10 millió illegálisan Amerikában tartózkodó ember helyzete.

El lehet játszani a gondolattal, hogy az amerikai szociális egyenlőség növelése tulajdonképpen jóléti transzfer? Jól hangzik a szociális egyenlőség növelése? Sokan megszavazzák, hogy kapnak valamit? Valószínű.

Az amerikai középosztály tagjai ugyanakkor úgy érzik, hogy sokan vannak, akik nem is igazán akarnak dolgozni, kötelezettségeket vállalni, pl. egészségügyi biztosítást fizetni. Az így gondolkodó középosztálybelieknek az a véleménye, hogy terheik növelése csak „járadékosokat” teremt és növekszik azok tömege, akik érzelmi alapon a jóléti javító ígéretet után mennek szavazáskor és az ígéretet teljesítésére várnak, de az nem motiválja őket munkára.

A középosztály szerint, ha ez így van, ha fennáll, vagy növekszik a jóléti transzferre várók tömege, csökken a kezdeményezőkészség, öngondoskodás és ez - valószínű - csökkenti a teljesítményüket és felgyorsítja Amerika közelebb kerülését, az alulról közelítő Kínához.

Nem az én dolgom megítélni a gondolatmenetet. Mindenki döntse el mit fogad el.

Vegyünk egy hozzánk közelebb álló példát Közép-Európából.

Előre bocsátom, hogy nem akarok politikai állásfoglalást tenni és nem esettanulmányt írok, hanem nemzetközileg érvényes jelenséget elemzek. Úgy látom, hogy itt, Közép-Európában, is vannak politikával kacérkodó közgazdák, akik hasonló szakirodalmat olvasnak, mint én – és miért nem lennének.

A Budapest Economic Forumon, 2012. 10. 16 – án említette az egyik felszólaló, hogy „a jóléti transzferekből élő választási csoportok ... adtak az ígérek alapján mandátumot a választásokon az egyik országban. A jóléti transzfer lehet politikai járadék? Megítélésem szerint igen. Ez azt jelenti, hogy a „politikai járadék” kódolva van a választási harcokban? Eleve ezzel számol úgy a politika, mint azok, akik a járadéknak haszonélvezői kívánnak lenni?

Egyébként még közelebb lehet jönni például. Október elején a szerb kormány meghirdette a megszorító intézkedéseket. Jellemző, hogy a kormány képviselői beismerik, hogy több mint 600 000 dolgozó van az állami szervezetekben és közvállalatokban, ami túl sok és ezeknek a fizetését csökkenteni akarja, de arról mindenki szemérmesen hallgat, mennyi ebből a politikai hátszéllel munkahelyet, fizetést elnyerők száma.

Az utolsó gondolatától eltekintve, úgy tűnik, nagyon igaz, hogy aki választást akar nyerni, annak nem az értelemre, hanem az érzelmekre kell hatnia sikeresen. Az igazmondás nem biztos, hogy eljut a tömegek értelméig, de nem is fontos, mert a szavazásokat az érzelmek irányítják.

Engedjenek meg egy ide kötődő megjegyzést: A politikusok sokat ígérek, keveset tartanak be.

Ezért érdekes Kornai Jánosnak (2013) az „Ígérek megszegése” című tanulmánya. A termelő, felhasználó, az adós és kölcsönző vizsgálatán túl részletesen foglalkozik azokkal az ígérekkel, amelyeket a kormányok az állampolgároknak, a politikusok a választóknak tesznek, de megszegnek.

Ez félre is seperhető azzal, hogy „úgy is tudjuk a választási ígérek súlyát”. Sajnos ennek következményei vannak, mert innen indul a bizalmatlansági spirál és ezt nem érdemes félreseperni. Mind többen mondják: Ők sem tartják be az ígéretüket, miért kellene azt pont nekem megtenni.

Mindinkább törvényszerűvé válik, hogy: „Amit megígérek, azt meg is mondom”.

Az útfüggőség

Előre bocsátom, hogy mi kutatóként a relatív igazságokat kerestük, mint kutatói tisztességre vágyó emberkéek. Nem tukmáltuk magunkat politikusokra. Feltételezhetően naivan úgy gondoltuk, hogy ha érdekli őket, majd elolvassák az eredményeinket.

Nem állítom.

Kérdem.

A politikusok azt olvassák el, amit mi elvárunk, vagy azt, amit egy szűk kör – politikai járadékos talál nekik?

Legyek méltányos. Ne feltételezzek, ne kérdezzek.

A leterheltség teszi, de a politikai döntéshozók sem szeretik az új komplikált dolgokat, hanem a megszokottat.

Ezt a döntéshozói szubjektivitás magyarázásában úgy hívunk, hogy „Path dependence” – útfüggőség. Érthető, emberi okokból nem tudunk, és a politikus sem tud szabadulni a megtett út emlékeitől, hatásától. Ezt nevezik útfüggőségnek.

Csak a politikai döntéshozók az útfüggőek?

Nem.

Erre példa az angol billentyűzeteken használt első betűsor kezdete a QWERTY.

Ez egy úgynevezett nyitott szabvány. Az első írógépen így rakták sorba a betűket. Ma is így szerkesztik a számítógépek billentyűzeteit. Biztos léteztek új billentyűzet elrendezési ajánlatok, de senki sem fogadja azokat el. Maradnak a megszokottnál, mert nem akarják sokkolni a felhasználókat, akik szintén megszokták a nyitott szabvány termékét.

Visszaemlékezés egy kutatásunkra

Általánosan megállapítható, hogy a döntéshozók és szakértők a szélesebb figyelmet keltő, megoldandó problémákat leginkább stratégiai tervekbe ágyazottan vizsgálják. A problémákról gazdaságpolitikai vita zajlik, amely értékítéletektől, érdekcsoportok hatásától, politikai álláspontoktól sem mentes. A viták során jogosan vetődik fel a potenciális partnerek – támogatók és ellenérdekeltek megléte. Az érintettek azonban a potenciális partnerek és ellenérdekeltek „leltározásán” túl ritkán próbálják a hozzájuk kapcsolódó álláspontokat, erővonalakat elemezni vagy mérni.

A döntéshozók szabály szerint egy, vagy több gazdasági elemzést is rendelnek a stratégiai célokkal kapcsolatban, amelyek többé - kevésbé reális képet mutathatnak a lehetséges eredményekről, bizonyos feltételek teljesülése mellett. Az elemzésekkel kapcsolatban ott kezdődnek a problémák, hogy teljesülnek-e a feltételek. Azon túl fontos kérdés az is, hogy a társadalmi, vagy régió szintű összetett kapcsolatok már alig átláthatók egyszerű parciális elemzések alapján, amelyek lényegében a trendek, ciklusok és hasonlókra épülnek.

Ezen túl a közgazdasági elemzés, de különösen a sok résztvevős, soktényezős, és több célfüggvényes társadalmi problémák elemzése nem szólóműfaj. A problémák összetettsége gyakorlatilag kizárja, hogy egy közgazdász, közgazdász csoport, vagy egy résztvevő szakértői gárdája egy ilyen méretű problémát egymaga átlásson, számolva a nehezen mérhető társadalmi kapcsolatok hatásaival is.

Nem véletlen, hogy az utóbbi időben a közgazdasági irodalom is az emberek által vallott értékek felé fordult. Úgy tűnik, ezek egy része jól magyarázza az intézményeket, de az intézményeken túl is bírnak a sikerességre, vagy sikertelenségre vonatkozó magyarázó erővel.

Eltérően a stratégiai tervezés általam is sokra tartott módszereitől ebben a munkánkban elfogadtuk a társadalomelmélet egyik központi tételét, amely szerint a társadalmi hálók rendelkeznek értékkel, és úgy határozza meg a társadalmi tőkét, mint a társadalmi szervezetek azon tulajdonágát, hogy képesek tagjaik közt bizalmat, normákat, ellenérdekeket és hálózatot kialakítani, mely javíthatja, vagy ronthatja a társadalom működésének hatékonyságát az együttes akciók előmozdításával.

Ennek keretében a MACTOR módszert alkalmaztuk. A módszer elemzi a résztvevők szerepét, azok egyensúlyát, tanulmányozva a közöttük fennálló konvergenciákat, divergenciákat, ambivalenciákat, fix pontokat és kockázatokat egy szoftvercsomag segítségével. Alapvető cél volt az elemzés segítségével támogatni a döntéshozatalt és segíteni a lehetséges szövetséges, vagy konfliktusos politikák várható eredményeinek áttekintését.

A matematika ilyen szintű alkalmazása szépen megmutatta, hogy a társadalmi együttműködés, mi több, maga a szolidaritás nem valamiféle misztikus jelenség, nem csak érzelmi indíttatású dolog, hanem lehet racionális stratégia, amelyben keresni kell a választ, hogy:

Mikor érdemes együttműködni?

Kivel érdemes együttműködni?

Mikor érdemes konfliktust vállalni?

Léteznek-e mindenki számára előnyös megoldások?

Nem vártunk csodákat. Tudtuk, hogy ilyen szintig az értelemre hatni és azt prezentálni döntéshozóknak, hogy az útfüggőség helyett új utakat kell keresni nem biztos, hogy nagy népszerűségnek fog örvendni.

Be is következett, amit nem kívántunk.

Megmondta a megrendelőnk: maradunk a megszokott egyeztetések mellett a fehér abroszos asztal körül.

Záradékként egy kérdés

Van – e remény, hogy felnövünk a problémák kezeléséhez és nem adjuk el a hosszú távú érdekeinket a mindennapokért?

Aki optimista, győzzön meg engem is, az örök realistán optimistát.

Felhasznált irodalom:

1. *Robert E. Hall & Charles I. Jones*, 1999. "Why Do Some Countries Produce So Much More Output per Worker than Others?," NBER Working Papers 6564.
 2. *Douglass C. North, John Joseph Wallis, and Barry R. Weingast's* Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History." *Journal of Economic Literature*, 48(3): 752–56.
- DOI:**10.1257/jel.48.3.752
3. *Kornai János: Ígéreték megszegése, Köz-gazdaság*, 8(2), 2013